

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗОТОВА-САДИЛО ОЛЕНА ЮРІЇВНА

УДК [378.06 : 33-051] : 009

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ
В ПРОЦЕСІ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Державному вищому навчальному закладі «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент
Болсун Світлана Андріївна,
Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського,
доцент кафедри педагогіки, психології
і корекційної освіти, м. Кіровоград

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Барановська Лілія Володимирівна,
Національний авіаційний університет,
професор кафедри педагогіки та психології
професійної освіти, м. Київ

кандидат педагогічних наук, доцент
Рембач Ольга Олександрівна,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри іноземних мов, м. Київ

Захист відбудеться « 27 » березня 2014 р. о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.062.15 у Національному авіаційному університеті за адресою: 03058, м. Київ, пр. Космонавта Комарова, 1, ауд. 1.209.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного авіаційного університету за адресою: 03058, м. Київ, пр. Космонавта Комарова, 1.

Автореферат розісланий «27» лютого 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ладогубець Н. В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Необхідність викладання дисциплін гуманітарного циклу для студентів економічних спеціальностей зумовлена вимогами суспільства, активним входженням України до Євросоюзу, цивілізаційними процесами ХХІ століття і зміщенням пріоритетів на морально-духовні цінності. Реалізація сучасних галузевих стандартів підготовки фахівців передбачає єдність і узгодженість змісту гуманітарної освіти, що забезпечує досягнення оптимального результату. Це означає: сформованість у студентів економічних спеціальностей умінь кваліфіковано здійснювати професійне ділове спілкування, здатність налагоджувати міжособистісні контакти, акмеологічний рівень етики й культури спілкування.

Проте, як засвідчує практика, інтеграція предметів гуманітарного циклу для викладання в єдності майбутнім економістам ще не стала нормою і звичним явищем для вищих навчальних закладів, які здійснюють професійну підготовку означених фахівців. У зв'язку з цим можна вважати, що питання міждисциплінарної інтеграції гуманітарних наук у сучасній професійній освіті залишається актуальним і перебуває на етапі становлення.

Дослідники цієї проблеми (В.П. Андрущенко, І. Д. Бех, І. А. Зязюн, Е. В. Лузік, М. І. Михальченко, Г. В. Онкович, В.А. Доманський, Дж. Р. Хопкінс, У. Трейсі, Р. Харріс) вказують на недопустимість розриву між вищою гуманітарною та технічною й економічною школами. Питання формування професійного мовлення студентів у діловій і фаховій сферах є об'єктом інтересу Л. В. Барановської (авіаційні ВНЗ), Г. О. Козлакової, Т. В. Сидоренко (інженерний напрям підготовки у технічних ВНЗ), О. В. Зарічної (педагогічні ВНЗ), О. А. Баєвої, Б. З. Зельдовича, В. А. Лівенцової, Ф. О. Кузіна, Ю. І. Палехи (економічні ВНЗ). Проблеми розвитку комунікативних умінь студентів для здійснення фахово орієнтованого спілкування в полікультурному середовищі вивчають А. В. Бичок, О. П. Биконя (майбутніх економістів), Н. В. Захарчук (авіаторів), А. Й. Паславська (філологів), О. О. Рембач (міжнародників-аналітиків). Проте зазначені дослідження не вичерпують усіх питань формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю.

Існуючі в науці напрацювання є основою для цілісного дослідження проблеми формування професійного ділового спілкування (далі ПДС) майбутніх фахівців економічного профілю в контексті гуманітарної підготовки та пошуку шляхів ефективного її вирішення. Проте існує ряд суб'єктивних та об'єктивних факторів, які гальмують цей процес через низку невирішених *протиріч*. Наявними є суперечності між: стратегічними напрямками розвитку вищої освіти в Україні та реальним станом гуманітарної підготовки фахівців економічного профілю; потребою в спеціалістах, які володіють навиками професійної комунікації на високому рівні, та традиційною орієнтацією на вузьку професіоналізацію, теоретизованістю навчального матеріалу; домінуванням традиційних підходів та необхідністю застосування інноваційних інтегрованих технологій формування професійного ділового спілкування фахівців економічного профілю.

Актуальність проблеми формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки, аспекти її дослідження, наявність суперечностей зумовили вибір теми нашого дослідження – «Формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою науково-дослідної теми Університету менеджменту освіти НАПН України «Науково-методичні засади формування економічної компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти» (РК 0106U002461).

Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Університету менеджменту освіти НАПН України (протокол № 10 від 26.11.2008р.). Тема узгоджена бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 24.02.2009 р.).

Мета дослідження полягає в розробці, науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності структурно-функціональної моделі формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки.

Задачі дослідження:

1. Проаналізувати тенденції розвитку та становлення у науці й практиці явищ, що належать до проблеми професійного ділового спілкування та гуманітарної підготовки у вищій школі на матеріалах вітчизняних і зарубіжних досліджень.
2. Здійснити дефінітивний аналіз з проблеми формування професійного ділового спілкування та визначити зміст поняття «професійне ділове спілкування».
3. Розробити та апробувати структурно-функціональну модель формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки, визначити критерії, показники та рівні сформованості професійного ділового спілкування.
4. Визначити і обґрунтувати організаційно-педагогічні умови формування професійного ділового спілкування.
5. Укласти методичні рекомендації щодо формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки.

Об'єкт дослідження – гуманітарна підготовка майбутніх фахівців економічного профілю.

Предмет дослідження – теоретичні засади, зміст і технологія формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки.

Методи дослідження. Для розв'язання означених завдань дослідження застосовано комплекс методів:

теоретичних: вивчення та аналіз наукових першоджерел з метою дослідження проблеми становлення і розвитку проблеми професійного ділового спілкування та явищ, які стосуються гуманітарної підготовки в історії соціально-філософської та психолого-педагогічної думки, висвітлення стану дослідженості цих феноменів у

вітчизняній та зарубіжній науці; аналіз, узагальнення та порівняння нормативних, інструктивно-методичних документів, документації ВНЗ для вивчення стану розв'язання проблеми формування професійного ділового спілкування на практиці; співставлення, систематизації різних підходів до розв'язання проблеми професійного ділового спілкування; синтезу, типологізації, класифікації, конкретизації – для розробки та обґрунтування теоретичної бази дослідження; окрім того, ми застосували метод пізнання, абстрагування, реферування, цитування, анотування наукового матеріалу – з метою аналітико-синтетичного опрацювання масиву інформації з досліджуваної проблеми;

моделювання – для створення і дослідження структурно-функціональної моделі формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічної галузі;

емпіричних: спостереження, бесіда, інтерв'ю, анкетування, контрольний зріз знань, тестування, констатувальний експеримент – з метою встановлення стану вирішення проблеми професійного ділового спілкування на практиці, визначення завдань та методів подальшого дослідження (вихідних положень формувального експерименту), формувальний експеримент з метою апробації структурно-функціональної моделі, що в сукупності дало можливість довести необхідність цілеспрямованого формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки;

статистичних: математичної та статистичної обробки даних (кількісної та якісної), зокрема χ^2 критерій Пірсона, для забезпечення достовірності отриманих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що у дисертації *вперше*:

- розроблено структурно-функціональну модель формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки, визначено критерії, показники та рівні сформованості професійного ділового спілкування майбутніх економістів; здійснено дефінітивний аналіз поняття «професійне ділове спілкування»; до категоріально-термінологічного апарату професійної педагогіки введено поняття «професійне ділове спілкування», обґрунтовано його сутність, зміст, структуру, функції;

- *визначено* і обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в системі гуманітарної підготовки, а саме: забезпечення позитивно-ціннісного ставлення до проблеми формування професійного ділового спілкування керівництва вищого навчального закладу, науково-педагогічних працівників і студентів; професіоналізм в організації та реалізації аудиторної роботи (викладання спецкурсу «Професійне ділове спілкування») та відповідної комунікативно спрямованої позааудиторної роботи; матеріально-технічне забезпечення викладання спецкурсу; науково-методичне та технологічне забезпечення навчального процесу; професійно орієнтована позааудиторна діяльність);

- набуло *подальшого розвитку* теоретичне обґрунтування методологічних засад формування професійного ділового спілкування студентів, активного використання

засобів, змісту гуманітарної підготовки для формування комунікативного досвіду майбутніх економістів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що апробована структурно-функціональна модель формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в системі гуманітарної підготовки, результати впровадження показали її перспективність та значимість для системи професійної освіти;

розроблені навчальна програма спеціального курсу «Професійне ділове спілкування» і відповідний навчально-методичний посібник «Професійне ділове спілкування: науково-методичні підходи» із науково обґрунтованими методичними рекомендаціями, які можуть використовуватись у роботі зі студентами економічного профілю з метою формування професійного ділового спілкування та інших негуманітарних спеціальностей при відповідній адаптації до фаху.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в навчальний процес Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» (Акт 01-183 від 08.06.2012р.), Криворізького факультету ДВНЗ «Запорізький національний університет» (довідка №0043 від 17.05.2012р.), Кіровоградського національного технічного університету (Акт №01-260 від 12.02.2013р.).

Апробація результатів дослідження. Результати пошуково-дослідницької діяльності обговорювалися на наукових конференціях різних рівнів:

– *міжнародних*: III міжнародних й XV всеукраїнських педагогічних читаннях «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: ідеї, пошуки, перспективи» (Кіровоград, 2008), Міжнародній науково-технічній конференції «Сталий розвиток промисловості та суспільства» (Кривий Ріг, 2012);

– *всеукраїнських*: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасна освіта творчо обдарованої молоді: ідеї, технології, перспективи» року (Кривий Ріг, 2008), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості в сучасних соціокультурних умовах» (Вінниця, 2011), XV Всеукраїнській науково-практичній заочній конференції «Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації» (Київ, 2013), науково-практичній конференції «Стан і перспективи апробації шкільної навчальної літератури» (Кіровоград, 2009);

– *міжвузівських*: Міжвузівській науково-методичній конференції «Лінгвістичні студії» (Кривий Ріг, 2011).

Публікації. Основні теоретичні положення дисертаційного дослідження викладені у тринадцяти одноосібних публікаціях, з яких 6 статей у провідних наукових фахових виданнях та збірниках наукових праць, 6 статей у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 1 навчально-методичний посібник з грифом МОНУ.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (191 найменування, з них 22 – іноземною мовою). Повний обсяг дисертації становить 321 сторінка друкованого тексту, основний зміст роботи викладено на 196 сторінках. Дисертація містить 10 таблиць, 15 рисунків і 17 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовано його мету, задачі, визначено об'єкт, предмет, теоретичні підходи, методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення роботи; наведено дані про апробацію отриманих результатів.

У *першому розділі* «Теоретико-методологічні основи проблеми професійного ділового спілкування в системі гуманітарної підготовки» здійснено соціально-філософський та психолого-педагогічний аналіз становлення проблеми спілкування та ділового спілкування; проаналізовано концептуальні підходи до вирішення проблеми гуманітарної підготовки у вищих навчальних закладах (вітчизняних та зарубіжних); розкривається сутність поняття «професійне ділове спілкування», з'ясовано його зміст, структуру, функції.

У результаті дослідження історичних передумов виникнення і генезису проблеми професійного ділового спілкування та теоретико-методологічного аналізу наукових першоджерел визначено фундаментальні концепції спілкування та ділового спілкування на основі: *діяльнісного підходу*, який схематично можна відтворити так: «предмет – діяльність – значення – узагальнення – спілкування» (С. Л. Рубінштейн; Г. М. Андреева, Р. С. Немов, І. М. Цимбалюк); *соціокультурної теорії* (Л. С. Виготський), в основу якої покладено співвідношення категорій «соціальне середовище – зміст – мислення – модель спілкування», де психічні процеси пояснюються з позицій єдності гуманітарного і природного; *соціально-психологічного*, відповідно до якого спілкування розглядають як гуманітарне поняття, наповнене цінностями й суб'єктивним змістом (М. Р. Бітянова, С. Л. Братченко, І. Д. Бех); *філософсько-антропологічного підходу* (М. М. Бахтін, І. В. Пешков, О. О. Ухтомський, Т. А. Флоренська), котрий визначає стосунки учасників акту спілкування як «суб'єкт-суб'єктні», що дає можливість побудувати ефективні моделі спілкування; *філософсько-педагогічних доктрин* спілкування, які обґрунтовують принципи демократичної педагогіки, в основі якої – егалітарне спілкування, спрямоване на пошук оптимальних шляхів гуманного підходу до виховання неповторної особистості (М. І. Пирогов, С. Ф. Русова, І. Є. Синиця, К. Д. Ушинський); *концепцій професійного педагогічного спілкування* (Х. Д. Алчевська, Н. П. Волкова, І. А. Зязюн, А. С. Макаренко), *концепцій ділового спілкування* (О. А. Баєва, Б. З. Зельдович, М. Й. Дмитренко, Ю. І. Палеха), що створюють теоретико-методологічну базу обґрунтування професійного ділового спілкування як окремого виду.

Дефінітивний аналіз представлених у психолого-педагогічній літературі підходів до розуміння сутності понять «спілкування» та «ділове спілкування», а також їхніх дефініцій дає підстави для визначення понятійно-категоріального апарату дослідження, зокрема, *професійне ділове спілкування* ми розглядаємо як соціально-психологічну взаємодію людей у професійному полі, яка передбачає цілеспрямований обмін специфічною професійною інформацією між соціальними

суб'єктами, що має на меті здійснення фахово зумовленого акту в інтересах обох суб'єктів.

Означено *мету* професійного ділового спілкування, зокрема економістів, яка полягає у розв'язанні фахово спрямованого завдання чи отримання комерційного зиску. Важливим є предмет спілкування (справа) і прийнятний результат. Саме справа, діло за фахом є першопричиною виникнення феномена професійного ділового спілкування.

Конкретизовано *особливості* ПДС. До них відносимо: звуження сфери застосування, диференціація професійних умінь і навичок фахівців різного профілю, колективна спрямованість.

Професійне ділове спілкування класифіковано за такими основними *критеріями*: специфікацією; формою викладу тексту чи повідомлення; кількістю учасників; орієнтованістю на часові та просторові еквіваленти; мовним аспектом; ситуацією; тривалістю; ефективністю; статусом; культурологічним аспектом.

Зважаючи на досліджені функції спілкування – комунікативну, інтерактивну, перцептивну (за Г. М. Андрєєвою), ми визначили специфічні функції, що притаманні саме ПДС, та їх мету: консолідує – об'єднання окремих індивідів у функціональні робочі групи; промотивна – мотивація працівників до продуктивної виробничої взаємодії, створення та підтримка конкурентоспроможного іміджу підприємства; регульовальна – внутрішній та зовнішній менеджмент організацій.

Проаналізувавши вітчизняні та зарубіжні публікації щодо розвитку та становлення явищ, які належать до проблеми гуманітарної підготовки, ми дійшли висновку, що вітчизняні вчені (М. Г. Вієвська, І. В. Голубович, І. А. Доннікова) чітко визначають місце гуманітарних дисциплін у цілісній системі підготовки майбутнього фахівця, окреслюють завдання викладача у ній, детермінують особистісні та професійні характеристики успішного спеціаліста високого класу. Попри розроблену теоретичну і нормативну базу та наявність науково-методичних розробок, на практиці гуманітарна підготовка студентів негуманітарних вищих навчальних закладів в Україні нерідко здійснюється за змістово застарілими навчальними програмами. Окрім того, виявлено тенденцію суттєвого скорочення обсягу циклу та змісту гуманітарної підготовки студентів, й часу, відведеного на її реалізацію, що вочевидь не сприяє формуванню професійної компетентності майбутнього конкурентоспроможного фахівця. В цьому контексті професійно орієнтовані спецкурси інтегрованого змісту є одним з ефективних шляхів вирішення проблеми гуманітарної підготовки майбутніх фахівців.

Світова практика свідчить про ефективність зазначеної ідеї. Проведений аналіз анотацій та робочих програм гуманітарних дисциплін ряду країн, зокрема Австралії, Великої Британії, США, Швейцарії, актуалізує роль наук соціального характеру для формування особистості сучасного молодого спеціаліста та, зокрема, формування навичок професійної комунікації. Очевидно, що інтегрований підхід до підготовки майбутнього фахівця економічної сфери є наразі актуальним та перспективним у розробці.

У *другому розділі* «Методологічні засади формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної

підготовки» проаналізовано розроблену в процесі дослідження структурно-функціональну модель формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю, визначено організаційно-педагогічні умови, необхідні для успішної реалізації моделі, представлено технологію формування ПДС, відповідне науково-методичне забезпечення, визначено критерії, показники та рівні сформованості ПДС майбутніх фахівців.

На основі узагальнення результатів теоретичних досліджень, зокрема діяльнісного, діалогічного та суб'єкт-суб'єктного підходів до організації спілкування, стали можливими побудова та наповнення змістом системно-функціональної моделі формування ПДС майбутніх фахівців економічного профілю, яка складається з трьох взаємопов'язаних блоків: цілепокладального, концептуально-інструментального та моніторингового (Рис. 1).

Цілепокладальний блок моделі презентує фундаментальні принципи, основну функцію, стратегічну мету та практичні завдання процесу формування професійного ділового спілкування. *Метою є* забезпечення високого і достатнього рівнів ПДС / міжкультурного ділового спілкування майбутнього фахівця економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки та через впровадження адекватного проблемі спецкурсу, інтегрованої аудиторної та позааудиторної діяльності.

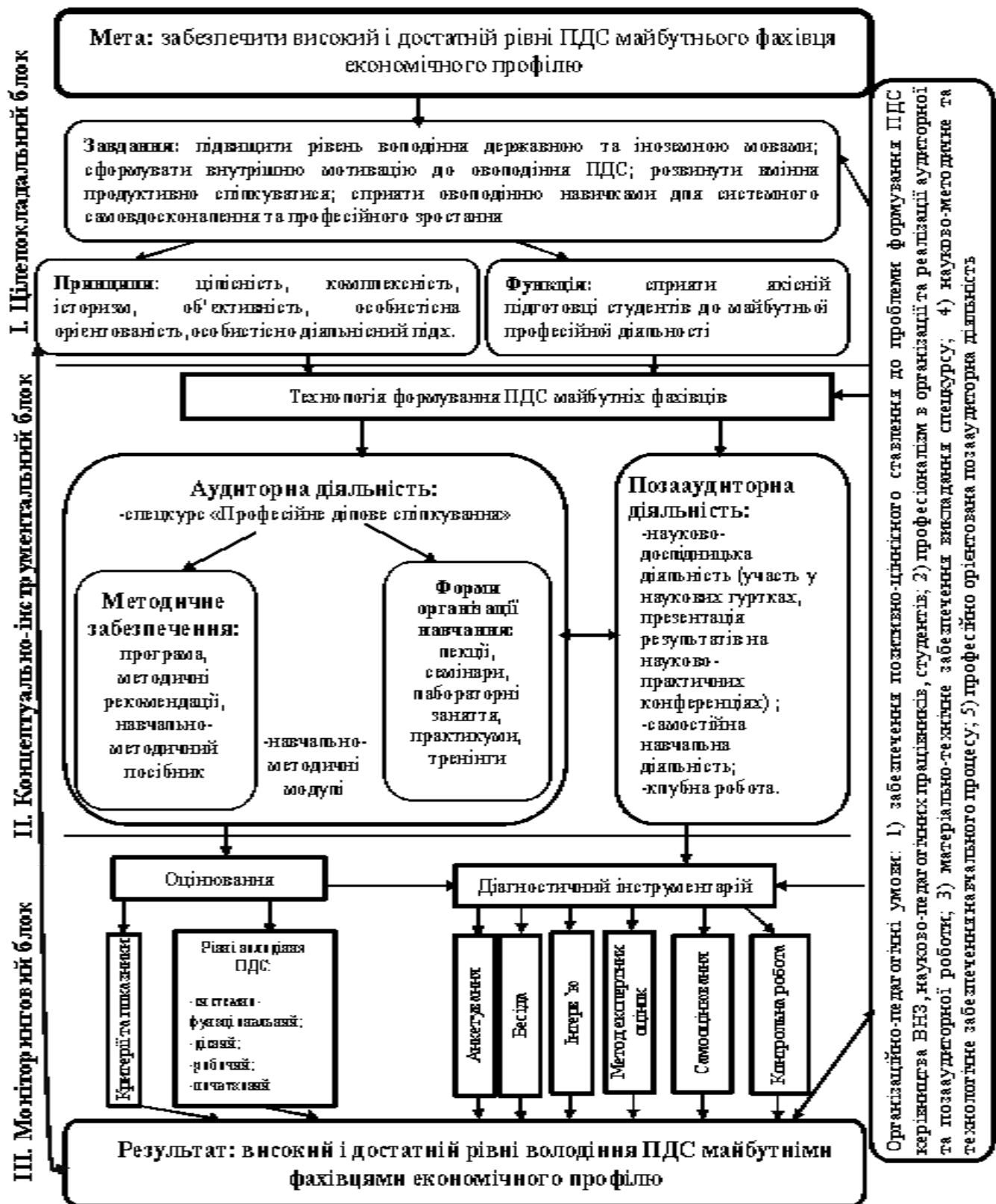

Рис. 1 Структурно-функціональна модель формування ПДС майбутніх фахівців економічного профілю в системі гуманітарної підготовки

Досягнення мети з формування ПДС передбачає розв'язання низки практичних завдань: 1) підвищити рівень володіння студентами державною та іноземною мовами; 2) сформувати мотивацію до оволодіння навичками ПДС; 3) розвинути вміння студентів продуктивно спілкуватися на високому та достатньому рівнях;

4) сприяти оволодінню студентами навичками, необхідними для системного професійного самовдосконалення та кар'єрного зростання.

Принципи, на яких ґрунтується модель формування ПДС, повинні повною мірою сприяти реалізації зазначених мети і завдань. На наш погляд, вихідними положеннями процесу формування ПДС є наступні: *цілісність, комплексність, історизм, об'єктивність, особистісна орієнтованість та особистісно діяльнісний підхід*. З огляду на означені принципи визначено основну *функцію* моделі: сприяти якісній підготовці студентів до майбутньої професійної діяльності через оволодіння ними професійним діловим спілкуванням у процесі гуманітарної підготовки у закладі вищої освіти.

З'ясовано, що для досягнення позитивного результату у вищому навчальному закладі необхідно створити *комплекс умов*, які сприяють реалізації мети (формування професійного ділового спілкування) та забезпечують організацію оптимального навчального процесу в цілому. Визначальними умовами вважаємо: 1) забезпечення позитивно-ціннісного ставлення до проблеми формування професійного ділового спілкування керівництва вищого навчального закладу, науково-педагогічних працівників і студентів; 2) професіоналізм в організації та реалізації аудиторної роботи (викладання спецкурсу «Професійне ділове спілкування») та відповідної комунікативно спрямованої позааудиторної роботи; 3) матеріально-технічне забезпечення викладання спецкурсу; 4) науково-методичне та технологічне забезпечення навчального процесу; 5) професійно орієнтована позааудиторна діяльність.

Слід зазначити, що компоненти цілепокладального блоку зумовлюють застосування теоретичних, емпіричних та статистичних методів, за допомогою яких досліджується ця проблема та детермінуються засоби дієвого впливу на процес. Це, фактично, перший етап моделі.

Другий концептуально-інструментальний блок моделі реалізується протягом другого етапу, який ми умовно назвали науково-технологічним, та третього, що отримав назву експериментального. На науково-технологічному етапі здійснюється визначення і обґрунтування педагогічної технології формування ПДС фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки.

Цілепокладальний блок моделі відображає концептуальні засади технології формування ПДС майбутніх фахівців економічного профілю. На наше переконання, комплексний та системний підходи до визначення структурно-змістових елементів педагогічної технології уможливають розв'язання проблеми формування професійного ділового спілкування майбутнього фахівця економічної сфери в цілісній системі навчальної аудиторної та позааудиторної роботи.

Аудиторний компонент технології формування ПДС, організований на засадах особистісно орієнтованого та особистісно діяльнісного підходів, реалізовувався в процесі викладання спеціального курсу «Професійне ділове спілкування», лекційних, семінарських, практичних занять з дисциплін «Етика ділового спілкування», «Діловий етикет», «Іноземна мова», «Психологія ділового спілкування», «Етика бізнесу», «Культура ділового спілкування», «Public Relations» під час опрацювання матеріалу, пов'язаного з формуванням навиків ПДС студентів.

Спецкурс «Професійне ділове спілкування» призначається для роботи з широким загалом студентів – майбутніх економістів II-IV курсів. Розроблена нами програма спецкурсу регламентує зміст навчання та оптимальні засоби організації засвоєння студентами матеріалу щодо професійного ділового спілкування. Структура програми, відповідає логіці процесу сприйняття: від загальних теоретичних понять до конкретизації та застосування на практиці. Перший *теоретичний* блок має на меті актуалізацію ключових понять, норм, стандартів та завдань професійного ділового спілкування. Його реалізація здійснювалась за допомогою класичної лекції та її інтерактивних різновидів (лекції-діалогу, проблеми, консультації, візуалізації). *Навчально-методичний* блок орієнтований на оволодіння студентами методичним інструментарієм, необхідним для здійснення ефективного ПДС у фаховому полі. Означене завдання передбачає активну технологізацію навчального процесу та залучення студентів до пошуково-дослідницької діяльності. Застосування таких форм організації навчального процесу, як інтерактивні лекції, дебати, круглі столи, проекти, семінарські заняття виявились найбільш доцільними на цьому етапі формування ПДС. Завдання *практичного* блоку полягає в узгодженні теоретичного матеріалу з реальним життям, зокрема з професійною взаємодією в економічній сфері. Виходячи з цих позицій, виокремлюємо такі види навчальних занять, як тренінги, лабораторні та практичні заняття. У пропонованих методичних рекомендаціях до спецкурсу «Професійне ділове спілкування» ми обґрунтували методи та форми роботи, зумовлені особистісно орієнтованим та особистісно діяльнісним принципами, а саме: робота в міні-групах, дискусії, рольові ігри, «мозкові штурми», «омега-меппінг», «брейн-ринги», психологічні тренажери, презентації, техніки із застосуванням драматичного мистецтва.

Варто зазначити, що програмою спецкурсу передбачена можливість розподілу навчального масиву за тематичними модулями. Саме принцип модульного розподілу навчальної інформації дає змогу використовувати її в процесі викладання інших дисциплін гуманітарного спрямування. Окрім того, кожний тематичний модуль спецкурсу «Професійне ділове спілкування» поєднує аудиторні та позааудиторні форми роботи. Найбільш вдалимими формами позааудиторної роботи, як свідчить проведене дослідження, є ті, котрі синтезують навчальний матеріал гуманітарних та фахових дисциплін, забезпечують формування навичок професійного ділового спілкування та вже зарекомендували себе в позитивному аспекті. Значна кількість заходів організовувалась у співпраці із кафедрами професійної підготовки, зокрема, економічної теорії, економіки підприємства, маркетингу, менеджменту. Серед них можна назвати: захист дослідних проектів, участь у науково-практичних конференціях, наукових конкурсах для молодих дослідників, студентських олімпіадах, турнірах, інтелектуальних «водогроях», проведення польових досліджень і фахово орієнтованих експериментів, діагностування, залучення студентів до диспут-клубів, наукових гуртків та профільних об'єднань.

Основою методичного забезпечення програми спецкурсу є навчально-методичний посібник «Професійне ділове спілкування: науково-методичні підходи», рекомендований Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України для студентів вищих навчальних закладів (лист № 11-6799 МОН

молоді та спорту України від 15.05.12). Структурно посібник складається із теоретичного та навчально-методичного розділів. Він має практичну спрямованість та містить: приклади інтерактивних лекційних, семінарських, лабораторних занять, розгорнуті плани комунікативних тренінгів та практикумів, методичні поради, літературу для вивчення матеріалу в самоосвітній діяльності.

Моніторинговий блок структурно-функціональної моделі демонструє діагностичний інструментарій оцінювання ефективності моделі та засобів її реалізації. Впровадження змісту означеного блоку відбувається на всіх етапах функціонування моделі. Так, на першому етапі її реалізації, з огляду на результати дослідження теоретичного аспекту проблеми професійного ділового спілкування ми провели констатувальне дослідження з метою вивчення стану вирішення проблеми формування ПДС майбутніх економістів на практиці. На зазначеному етапі роботи ми вважали за доцільне застосувати такі методи, як анкетування, бесіда, інтерв'ю, оцінювання практичних результатів діяльності.

У якості респондентів виступали студенти і викладачі Криворізького економічного інституту, Криворізького факультету Запорізького національного університету, Кіровоградського національного університету. Всього було залучено – 435 студентів II і IV курсів та 42 викладачі.

Аналіз результатів констатувального дослідження виявив високий рівень зацікавленості проблемою серед опитуваних, а саме: 97% студентів II курсу (247 із 254), 99% студентів IV курсу (176 із 178) і 100% викладачів стверджують про необхідність майбутньому фахівцю економічної сфери досконало володіти ПДС. Це актуалізує тематику дослідження та затребуваність пропонованих науково-методичних розробок.

Поряд з тим, аналіз результатів анкетування свідчить, що усвідомлюючи важливу роль ПДС в майбутній професійній діяльності, студенти не повною мірою розуміють, яким чином можна сформувати та розвинути необхідні уміння і навички: лише 23% студентів змогли назвати дисципліни та форми роботи, які сприяли формуванню ПДС під час аудиторних занять, решта не дали чіткої відповіді на питання. Щодо позааудиторного компоненту формування ПДС, то 20% студентів адекватно оцінюють цей аспект навчальної діяльності як ефективний засіб розвитку навичок професійного спілкування, 51,5% усвідомлюють вагому роль позааудиторної роботи у формуванні навичок ПДС, проте не в змозі пригадати жодної форми роботи чи заходу в цьому напрямі, які б впроваджувались у їхньому ВНЗ, приблизно 22,5% обмежують означений вид діяльності виконанням самостійної роботи, з чим важко погодитись, а 6% опитаних взагалі не вважають за потрібне синтезувати аудиторні та позааудиторні види діяльності. Ніхто з респондентів II та IV року навчання не відвідують тематичних тренінгів зі спілкування, клубних об'єднань, спецкурсів відповідного спрямування тощо. У цілому аналіз відповідей студентів демонструє відсутність системної роботи в цьому напрямку в сучасних вищих навчальних закладах.

На підставі вивчення результатів констатувального дослідження з'ясовано, що стан вирішення проблеми формування ПДС студентів ВНЗ економічного спрямування в цілому не задовольняє вимогам сучасності і вимагає впровадження

цілеспрямованої підготовки майбутніх фахівців економічної сфери до здійснення професійного ділового спілкування в системі гуманітарної підготовки. Емпіричні методи дослідження дали можливість конкретизувати організаційно-педагогічні умови та основні напрями експериментальної діяльності в аспекті самоосвіти та саморозвитку викладачів і студентів, а також з'ясувати роль підтримки експерименту з боку адміністрації вищого навчального закладу.

Особливою є роль моніторингового блоку на четвертому підсумковому етапі функціонування моделі. З метою детальної обробки результатів формування професійного ділового спілкування ми диференціювали критерії сформованості ПДС: *когнітивний* критерій спрямований на визначення рівня теоретичних знань з проблеми професійного ділового спілкування, комунікативного аспекту професійної компетентності майбутнього економіста; *комунікативно-діяльнісний* – ступеня сформованості навичок та умінь щодо володіння технологіями та техніками ПДС; *аксіологічний* – усталеність ціннісних орієнтацій особистості фахівця; *результативний* – вміння оцінити результат акту спілкування та розробити стратегію подальших дій.

Зважаючи на характеристики наведених критеріїв нами визначено показники, які дали змогу диференціювати чотири якісно відмінні рівні володіння професійним діловим спілкуванням: *початковий, робочий, дієвий та системно-функціональний*.

Системно-функціональний рівень володіння професійним діловим спілкуванням передбачає наявність ґрунтовних науково-практичних знань психологічних та організаційних особливостей застосування ПДС, зокрема: високий рівень культури спілкування, виражену «суб'єкт-суб'єктну» концепцію спілкування, сформовані стійкі ціннісні орієнтації та морально-етичні особистісні якості, здатність до створення рефлексивної атмосфери у процесі спілкування, оцінки та прогнозування розвитку комунікативної ситуації. Слід зазначити, що системно-функціональний рівень ПДС є однією із визначальних характеристик лідера в професійній сфері, оскільки лідерські якості опосередковано виявляються через комунікативну гнучкість, принциповість позиції, вміння відмовляти, стресостійкість, витримку та терплячість.

Дієвий рівень ПДС, характеризується грамотністю й інформативністю мовлення, умінням ясно виражати свої думки як в усній, так і в письмовій формах рідною та іноземною мовами, прагненням до суб'єкт-суб'єктної моделі спілкування, частковим володінням психологічними прийомами впливу на партнера. Поряд з тим, дієвий рівень ПДС притаманний фахівцям з неповною мірою сформованими ціннісними орієнтирами, емпатійними навичками та морально-етичними особистісними якостями. Це іноді не дозволяє їм зберегти стійкі діяльнісні реакції та форми поведінки у мінливих виробничих ситуаціях, що може призвести до ситуативної, необдуманної поведінки. Саме тому *дієвий рівень ПДС* може бути притаманний працівникам середньої управлінської ланки.

Типовим для наступного *робочого рівня ПДС*, є володіння фаховою термінологією та теоретичними знаннями в аспекті ПДС на задовільному рівні, вибірккові знання психологічних та організаційних особливостей застосування ПДС на практиці; не достатньо вираженим є психологічний аспект спілкування: нестійкі

навички «активного слухання» та вміння «зчитувати» невербальну інформацію, що транслює партнер, недосконалі знання етичного кодексу ділових стосунків, зокрема міжкультурного аспекту. Фахівець, який володіє ПДС на *робочому рівні*, виявляє здатність виконувати свої професійні обов'язки, проте не відповідає вимогам, які висуваються до керівника.

Початковий рівень володіння професійним діловим спілкуванням характеризується невмотивованістю до оволодіння ПДС, відсутністю спеціальних знань та умінь (недостатній рівень володіння спеціальною професійною лексикою, неготовність підтримувати контакти з іноземними партнерами, нездатність брати участь у діловій полеміці та виступати перед аудиторією). На цьому рівні учасники наслідують «суб'єкт-об'єктну» модель спілкування, через що часто виступають ініціаторами виробничих конфліктів. Такий фахівець у більшості випадків не в змозі ефективно виконувати завдання професійного характеру, таки не має шансів відчутного кар'єрного зростання.

У **третьому розділі** «Експериментальне обґрунтування ефективності застосування структурно-функціональної моделі формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки» розкрито методику організації та проведення експериментального етапу досліджуваної структурно-функціональної моделі, апробовано технологію формування професійного ділового спілкування у межах формувального етапу експерименту, проаналізовано результати експериментальної діяльності.

Експеримент здійснювався на базі Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет», Криворізького факультету Запорізького національного університету та Кіровоградського національного технічного університету протягом 2011-2012 і 2012-2013 навчальних років. З метою проведення формувального експерименту з числа студентів та викладачів, які брали участь в констатувальному дослідженні, було відібрано контрольну (103 ст.) та експериментальну (106 ст.) групи загальною кількістю 209 студентів, які навчаються за спеціальностями економічного спрямування за напрямом «Економіка підприємства», а також ініціативну групу викладачів, які виявили бажання і готовність до участі в експерименті.

Результати експерименту засвідчили доцільність застосування програми спецкурсу «Професійне ділове спілкування» в процесі гуманітарної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю, а також довели, що зміст посібника «Професійне ділове спілкування: науково-методичні підходи відповідає програмі спецкурсу та сприяє реалізації мети і завдань.

Наслідуючи принцип об'єктивності, з метою визначити рівень сформованості ПДС студентів експериментальної та контрольної груп на початку та після формувального експерименту ми застосували такі методики, як самооцінювання, експертне оцінювання та контрольну роботу. Порівняльний аналіз результатів трьох методик оцінювання засвідчив істотні зміни у рівнях сформованості професійного ділового спілкування студентів. Динаміка сформованості ПДС у відсотках представлена у табл. 1.

**Динаміка сформованості професійного ділового спілкування
студентів експериментальної (Е) та контрольної (К) груп**

Рівні сформованості ПДС	На початку експерименту		Після експерименту		Приріст	
	Е, %	К, %	Е, %	К, %	Е, %	К, %
Початковий рівень	27,7	26,5	4,7	25,4	-23	-1,1
Робочий	37,1	35	16	30,1	-21,1	-4,9
Дієвий	29,6	31,4	62,3	35,9	32,7	4,5
Системно-функціональний	5,6	7,1	17	8,7	11,4	1,6

Аналіз динаміки формування професійного ділового спілкування показав, що в експериментальній групі значно зменшився відсоток студентів із *початковим* (на 23 %) та *робочим* (на 21,1 %) рівнями ПДС. Поряд з тим збільшився відсотковий показник студентів, які оволоділи ПДС на *дієвому* (на 32,7 %) та *системно-функціональному* рівнях (на 11,4 %).

Статистичні дані свідчать про те, що у контрольній групі також спостерігались зміни у сформованості комунікативних навичок студентів. Це пояснюється тим, що студенти контрольної групи під час експерименту вивчали дисципліни гуманітарного циклу за програмами, які опосередковано спрямовані на формування окремих навичок та вмінь, необхідних для ПДС майбутнього фахівця. Зокрема відсотковий показник студентів, що володіють ПДС на *системно-функціональному* рівні зріс на 1,6 %, на *дієвому* рівні – збільшився на 4,5 %. Відповідно зменшилась кількість студентів, що застосовують ПДС на *початковому* рівні на 1,2 % та на *робочому* рівні – на 4,9 %. Але ці зміни значно менші у порівнянні з експериментальною групою.

З метою виявлення статистично значимої тенденції зміщення показників, іншими словами істотних (позитивних) зрушень у рівнях сформованості професійного ділового спілкування майбутніх економістів, ми скористались методом статистичної обробки даних – χ^2 – критерієм. В експериментальній групі значення χ^2 емпіричне дорівнює 69,76, що більше відповідного χ^2 теоретичного – 16,27 при ймовірності допустимої похибки 0,001 та числі ступенів свободи 3. Отже, гіпотеза H_1 , відповідно до якої частка осіб, що підвищили свій рівень ПДС в результаті впровадження експериментальної моделі, істотно збільшилась після формувального експерименту, вважається доведеною.

Розрахунки, здійснені за аналогічною схемою для контрольної групи, довели, що частка осіб, які підвищили свій рівень професійного ділового спілкування за період експерименту, істотно не змінилась.

Застосовані методи контролю та статистичної обробки засвідчили, що формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю значно результативніше за умови застосування цілісної системи гуманітарної підготовки (аудиторної й позааудиторної), що ґрунтується на основі принципів індивідуально-орієнтованого та діяльнісно-комунікативного підходів і передбачає професійно спрямований синтез ряду гуманітарних дисциплін.

ВИСНОВКИ

Здійснене наукове дослідження дозволило сформулювати такі висновки:

1. За результатами аналізу наукових досліджень, нормативно-законодавчих документів, науково-методичної літератури та сучасної освітньої практики визначено основні тенденції розвитку та становлення у науці й практиці явищ, що належать до проблеми професійного ділового спілкування та гуманітарної підготовки.

Вивчення основних етапів розвитку та становлення проблеми професійного ділового спілкування свідчить про еволюційний підхід до її розв'язання, обумовлений соціальними запитами певної історичної епохи. Теоретико-методологічну основу нашого дослідження становлять положення: діяльнісної теорії спілкування (концептуальним є визначення спілкування як взаємодії суб'єктів); діалогічного підходу до організації спілкування, який ґрунтується на уявленні про те, що діалог – це основа взаєморозуміння між людьми, основа всіх мовленнєвих жанрів та форм спілкування; суб'єкт-суб'єктної концепції спілкування, яка визнає здатність адекватно оцінювати комунікативну ситуацію з позиції партнера як фундаментальну умову конструктивного спілкування.

Проведений аналіз наукових вітчизняних та зарубіжних публікацій, навчально-тематичних планів вищих навчальних закладів економічного спрямування актуалізує роль наук соціального характеру для формування комунікативного потенціалу особистості сучасного молодого спеціаліста. На основі вивченого матеріалу та результатів проведеного констатувального дослідження, виявлено певні проблеми у системі гуманітарної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю: існуючий рівень сформованості професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю не відповідає сучасним вимогам; у вітчизняній освітній практиці недостатня кількість спецкурсів інтегрованого змісту, спрямованих на розв'язання проблеми формування професійного ділового спілкування; в системі гуманітарної підготовки майбутніх фахівців представлені окремі аспекти ПДС, проте відсутня цілеспрямована, професійно орієнтована система роботи з формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців. Зважаючи на нагальність розв'язання означених проблем, обґрунтовано доцільність розробки та впровадження технології формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в системі гуманітарної підготовки.

2. Здійснено дефінітивний аналіз поняття **«професійне ділове спілкування»**, яке, в авторській інтерпретації, розглядається як соціально-психологічна взаємодія людей у професійному полі, яка передбачає цілеспрямований обмін специфічною професійною інформацією між соціальними суб'єктами, що має на меті здійснення фахово зумовленого акту в інтересах обох суб'єктів. Професійне ділове спілкування зорієнтовано на ефективність, практичний результат, користь чи зиск.

Професійне ділове спілкування класифіковане на основі загальних критеріїв: специфікації, форми, стилю і кількості учасників, мовного аспекту, ситуації, тривалості та глибини, статусу, культурного аспекту. Виокремлені специфічні функції ПДС: консолідує, промотивна, регулювальна. Окрім того, визначено вимоги до компетентного комунікатора в полі ПДС, до них відносимо: здатність

розв'язувати проблему з партнерських позицій; навички активного слухання; багатий професійний словниковий запас; уміння розбудовувати міжособистісні й ділові стосунки на підґрунті взаєморозуміння та довіри; емпатійні здібності для створення рефлексивної атмосфери у процесі спілкування; відкриту позицію по відношенню до співрозмовника; креативність і гнучкість; конкретність і професіоналізм.

Визначено, що професійне ділове спілкування найбільш ефективно формується в процесі гуманітарної підготовки, яка передбачає інтеграцію гуманітарних знань у фахове поле, комплекс аудиторної та позааудиторної цілеспрямованої фахово орієнтованої діяльності.

3. Розроблено структурно-функціональну модель формування ПДС майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки з метою значного підвищення рівня якісної підготовки студентів. Вона являє собою цілісне утворення, яке складається із трьох взаємопов'язаних блоків: цілепокладального, концептуально-інструментального та моніторингового. Кожен з елементів цієї системи має спеціальну мету, функції, методи, методичний інструментарій. Як інтегроване утворення вони забезпечують ефективний результат в аспекті формування професійного ділового спілкування.

На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень, практики вищих навчальних закладів економічного спрямування та досвіду власної дослідницької діяльності визначено критерії (*когнітивний, комунікативно-діяльнісний, аксіологічний, результативний*) та відповідні показники сформованості професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю. Показниками когнітивного критерію є: сформованість науково-теоретичних знань з проблеми професійного ділового спілкування, науково-практичні знання психологічних та організаційних особливостей застосування ПДС, знання іноземних мов. Комунікативно-діяльнісний критерій характеризується рівнем володіння технікою професійного ділового спілкування. Інтегративним показником аксіологічного критерію визначено рівень культури ПДС майбутнього фахівця. Результативний критерій зумовлений здатністю до рефлексії, наявністю емпатійних здібностей для створення рефлексивної атмосфери у процесі спілкування, навичками аналізу комунікативної поведінки ділового партнера та власної стратегії спілкування. На підставі визначених критеріїв та показників охарактеризовано чотири рівні сформованості ПДС майбутніх фахівців економічного профілю (системно-функціональний, дієвий, робочий, початковий).

Проведений формувальний експеримент з апробації структурно-функціональної моделі засвідчив, що формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю є результативнішим за умови застосування цілісної системи гуманітарної підготовки (аудиторної й позааудиторної), що ґрунтується на основі принципів особистісно орієнтованого та особистісно діяльнісного підходів, активізації відповідних організаційно-педагогічних умов і передбачає професійно спрямований синтез ряду гуманітарних дисциплін і спецкурсів. За результатами формувального експерименту виявлено позитивну динаміку зростання рівня професійного ділового спілкування студентів експериментальної групи у порівнянні

зі студентами контрольної групи. Статистичні дані свідчать про те, що в експериментальній групі кількість студентів, які володіють професійним діловим спілкуванням на *системно-функціональному* рівні зросла з 5,6% до 17% (приріст становить +11,4%), на *дієвому* – з 29,6% до 62,9% (приріст +32,7%), натомість зменшилась відсоткова частка студентів з *робочим* рівнем сформованості професійного ділового спілкування з 37,1% до 16% (-21,1%) та *початковим* – з 27,7% до 4,7% (-23%).

4. Ефективність впровадження моделі з формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки забезпечує наявність необхідних організаційно-педагогічних умов. Визначальними умовами вважаємо: забезпечення позитивно-ціннісного ставлення до проблеми формування професійного ділового спілкування керівництва вищого навчального закладу, науково-педагогічних працівників і студентів; професіоналізм в організації та реалізації аудиторної роботи (викладання спецкурсу «Професійне ділове спілкування») та відповідної комунікативно спрямованої позааудиторної роботи; матеріально-технічне забезпечення викладання спецкурсу; науково-методичне та технологічне забезпечення навчального процесу; професійно орієнтована позааудиторна діяльність.

5. Ґрунтуючись на принципах реалізації структурно-функціональної моделі формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю та визначених організаційно-педагогічних умовах, розроблено та апробовано навчально-методичне забезпечення спецкурсу «Професійне ділове спілкування», яке складається з програми спецкурсу, навчально-методичного посібника «Професійне ділове спілкування: науково-методичні підходи», рекомендованого Міністерством освіти і науки України для студентів вищих навчальних закладів та науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо формування професійного ділового спілкування майбутніх економістів.

Експериментально доведено, що провідну роль у цілісній системі гуманітарної підготовки фахівців економічного профілю в контексті сприяння набуттю студентами економічних спеціальностей достатнім та високим рівнями професійного ділового / міжкультурного ділового спілкування відіграє спецкурс «Професійне ділове спілкування». Головною його особливістю є інтеграція, зумовлена необхідністю логічного поєднання ряду дисциплін гуманітарного циклу в процесі формування ПДС майбутніх економістів. Цей інтегрований спецкурс презентує вищий, якісно новий рівень організації навчального процесу, який уможливорює оволодіння синтезованими теоретичними знаннями та практичними уміннями і навичками в аспекті професійного ділового спілкування.

Проведене експериментальне дослідження не вичерпує проблеми формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців. Потребує подальшої розробки теоретичний аспект феномена ПДС: уточнення наукових категорій мети, функцій, засобів реалізації, розширення класифікації. Матеріалом для окремого дослідження може стати потенціал позааудиторної діяльності в аспекті підготовки майбутніх фахівців. Актуальним на разі залишається питання формування ПДС фахівців інших галузей економіки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Зотова-Садило О.Ю. Сучасні підходи до створення навчальної літератури для студентів економічних спеціальностей / Олена Юріївна Зотова-Садило // Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. – Вип. 88. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2010. – С. 116–120.
2. Зотова-Садило О.Ю. Упровадження у практику вищого навчального закладу ідей В.О.Сухомлинського стосовно організації позаурочної роботи / Олена Юріївна Зотова-Садило // Педагогічний альманах : збірник наукових праць / редкол. В.В. Кузьменко. – Вип. 9. – Херсон : РПО, 2011. — С. 253–261.
3. Зотова-Садило О.Ю. Професійне ділове спілкування: становлення і розвиток поняття / Олена Юріївна Зотова-Садило // Педагогіка вищої та середньої школи : збірник наукових праць. / ред. д. пед. н. З.П. Бакум. – Вип. 37. – Кривий Ріг, 2013. – С. 436–441.
4. Зотова-Садило Е.Ю. Структурно-функциональная модель формирования профессионального делового общения будущих специалистов экономического профиля / Елена Юрьевна Зотова-Садило // Современные исследования социальных проблем [Электронный научный журнал] / под общ. ред. сов. РАЕ Я.А. Максимова – №5(25). – Красноярск : Научно-инновационный центр, 2013. – Режим доступа к публикации : <http://journal-s.org/index.php/sisp/article/view/520138>
5. Зотова-Садило О.Ю. Експериментальна перевірка технології формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2013. – Вип. 41. Ч.1. – С. 279–286.
6. Зотова-Садило О.Ю. Гуманітарна підготовка як науково-педагогічне явище / О.Ю. Зотова-Садило // Вища школа : наук.-практ. журн. – К. «Знання», 2013. – №7. – С.70–78. – ISSN 1682-2366.

Навчально-методичні видання:

7. Зотова-Садило О.Ю. Професійне ділове спілкування: науково-методичні підходи [Навчально-методичний посібник : Рекомендований до друку Міністерством освіти і науки України (Лист від 15.05.12 № г/11-6799)]. – Кривий Ріг, 2013. – 230 с. – ISBN 978-966-97083-2-2.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

8. Зотова-Садило О.Ю. Структура творчої особистості сучасного фахівця / Олена Юріївна Зотова-Садило // Сучасна освіта творчо обдарованої молоді: ідеї, технології, перспективи. Матеріали конференції (Кривий Ріг, 16–18 квітня 2008 р.). – К. ; Кривий Ріг, 2008р. – С. 40-45.
9. Зотова-Садило О.Ю. Психолого-педагогічні умови створення сучасної навчальної літератури для студентів економічних спеціальностей / Олена Юріївна Зотова-Садило // Стан і перспективи апробації шкільної навчальної літератури. Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (Кіровоград, 28–29 жовтня 2009 р.). – Кіровоград, 2009р. – С. 149–156.

10. Зотова-Садило О.Ю. Роль спецкурсу «Професійне ділове спілкування економістів» у формуванні комунікативних навичок майбутніх фахівців економічної галузі / Олена Юріївна Зотова-Садило // Лінгвістичні студії. Збірка тез Міжвузівської науко-методичної конференції (15 березня 2011 р.). – Кривий Ріг : Видавництво ИРИДА, 2011. – С.197–199.

11. Зотова-Садило О.Ю. Інтерактивна лекція як засіб формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців / Олена Юріївна Зотова-Садило // Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості в сучасних соціокультурних умовах (28–29 вересня 2011р.). – Вінниця, 2011. – С.136–142.

12. Зотова-Садило О.Ю. Шляхи гуманітаризації освітнього процесу підготовки майбутніх фахівців економічного профілю / Олена Юріївна Зотова-Садило // Сталий розвиток промисловості та суспільства. Матеріали міжнародної науково-технічної конференції від 22–25 травня 2012 р. – Криворізький національний університет, 2012. – Т. 2. – С. 32–33.

13. Зотова-Садило О.Ю. Особистісно орієнтований підхід як педагогічна умова формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю / Олена Юріївна Зотова-Садило // Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації. Матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції «Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації» (м. Київ, 25–26 січня 2013р.) / Всеукраїнське громадське об'єднання «Нова освіта». – Київ, 2013. – С. 57–60.

АНОТАЦІЇ

Зотова-Садило О. Ю. Формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти. – Національний авіаційний університет, Київ, 2014.

У результаті дослідження розроблено та експериментально перевірено структурно-функціональну модель формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки, здійснено дефінітивний аналіз поняття «професійне ділове спілкування»; визначено організаційно-педагогічні умови формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю в системі гуманітарної підготовки, обґрунтовано методологічні засади формування професійного ділового спілкування студентів, активного використання засобів, змісту гуманітарної підготовки для формування комунікативного досвіду майбутніх економістів. Розроблено навчальну програму спеціального курсу «Професійне ділове спілкування» і відповідний навчально-методичний посібник «Професійне ділове спілкування: науково-методичні підходи», які можуть використовуватись у роботі зі студентами економічного профілю. Упровадження розробленої структурно-функціональної моделі та відповідного методичного забезпечення в практику обумовило позитивну

динаміку рівня сформованості професійного ділового спілкування майбутніх економістів.

Ключові слова: професійне ділове спілкування, система гуманітарна підготовка майбутніх фахівців, структурно-функціональна модель формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців економічного профілю, організаційно-педагогічні умови формування професійного ділового спілкування, інтеграція гуманітарного знання у фахове поле, комплекс аудиторної та позааудиторної цілеспрямованої фахово орієнтованої діяльності.

Зотова-Садило Е. Ю. Формирование профессионального делового общения будущих специалистов экономического профиля в процессе гуманитарной подготовки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Специальность: 13.00.04. – теория и методика профессионального образования. – Национальный авиационный университет, Киев, 2014.

В диссертационном исследовании представлен теоретический анализ основных этапов развития и становления в науке и практике явлений, связанных с проблемой профессионального делового общения и гуманитарной подготовки.

Результаты теоретического исследования дали возможность осуществить дефинитивный анализ понятия «профессиональное деловое общение», которое, в авторской интерпретации, рассматривается как социально-психологическое взаимодействие людей в профессиональном поле, предусматривающее обмен специфической профессиональной информацией между социальными субъектами, целью которого является осуществление профессионально обусловленного акта в интересах обоих субъектов. Профессиональное деловое общение ориентировано на эффективность, практический результат, выгоду или прибыль.

Анализ психолого-педагогической литературы, учебно-тематических планов высших учебных заведений экономического направления выявил, что существующий уровень профессионального делового общения будущих специалистов экономического профиля не соответствует современным требованиям; в практике отечественной системы образования представлены отдельные аспекты профессионального делового общения, однако отсутствует целенаправленная деятельность по формированию навыков профессиональной коммуникации будущих специалистов.

В диссертационном исследовании впервые теоретически обоснована и экспериментально апробирована структурно-функциональная модель формирования профессионального делового общения будущих специалистов экономического профиля в процессе гуманитарной подготовки. Она является целостным образованием, состоящим из трех взаимосвязанных блоков: целеопределяющего, концептуально-инструментального и мониторингового. Для каждого из элементов этой системы определены специальные цели, функции, методы, методический инструментарий. Как интегрированное единство они обеспечивают эффективный результат в аспекте формирования профессионального делового общения. Основой

модели является технология формирования профессионального делового общения будущих специалистов экономического профиля.

Эффективность формирования профессионального делового общения будущих специалистов экономического профиля в процессе гуманитарной подготовки обеспечивают организационно-педагогические условия (позитивно-ценностное отношение к проблеме формирования профессионального делового общения руководства, научно-педагогических работников и студентов ВУЗа, профессионализм в организации, а также реализации аудиторной работы и соответствующей коммуникативно ориентированной внеаудиторной работы, материально-техническое, научно-методическое и технологическое обеспечение учебного процесса, профессионально ориентированная внеаудиторная деятельность.

В результате апробации структурно-функциональной модели на практике определены критерии оценки сформированности профессионального делового общения (когнитивный, коммуникативно-деятельностный, аксиологический, результативный); разработаны соответствующие показатели каждого критерия (теоретическая подготовка, владение техниками профессионального делового общения, уровень коммуникативной культуры, способность оценивать коммуникативную ситуацию и прогнозировать ее развитие); охарактеризованы уровни сформированности профессионального делового общения (системно-функциональный, деятельный, рабочий, начальный).

В соответствии с поставленными заданиями диссертации разработана, учебная программа спецкурса «Профессиональное деловое общение», учебно-методическое пособие «Профессиональное деловое общение: научно-методические подходы» с методическими рекомендациями, которые могут быть использованы для работы со студентами экономического профиля с целью формирования профессионального делового общения.

Экспериментальная апробация разработанной модели показала, что процесс формирования профессионального делового общения будущих специалистов экономического профиля гораздо более эффективен при условии использования целостной системы гуманитарной подготовки (аудиторной и внеаудиторной), основанной на принципах индивидуально ориентированного и личностно деятельностного подходов, активизации соответствующих организационно-педагогических условий, а также предусматривает синтез ряда гуманитарных дисциплин.

Ключевые слова: профессиональное деловое общение, система гуманитарной подготовки будущих специалистов, структурно-функциональная модель формирования профессионального делового общения будущих специалистов экономического профиля, организационно-педагогические условия формирования профессионального делового общения, интеграция гуманитарного знания в профессиональное поле, комплекс аудиторной и внеаудиторной целенаправленной профессионально ориентированной деятельности.

Zotova-Sadylo O. Y. Formation of future economists' professional business communication in the process of liberal education. – Manuscript.

The thesis submitted for the degree of candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.04. – Theory and Methods of Professional Education. – National Aviation University. – Kyiv, 2014.

As a result of theoretical research there has been developed and tested experimentally a structural-functional model of future economists' professional business communication formation in the process of liberal education. Definitive analysis of the notion "professional business communication" has been carried out. Organization-pedagogical conditions enabling effective development and improvement of students' professional business communication skills have been determined therein. Methodological aspects of professional business communication formation process have been substantiated. A special focus is made on applying of liberal education means and content to develop communicative potential of future specialists. The academic program of the specialty course "Professional Business Communication" and the study guide "Professional Business Communication: scientific and methodical approach" have been prepared. Mentioned methodological support can be applied to training students of economics. Practical application of the model and its methodical supplying revealed positive dynamics of changes in the forming of professional business communication of future economists.

Key words: professional business communication, system of future economists' liberal education, structural-functional model of future economists' professional business communication formation, organization-pedagogical conditions, complex of in-class and extracurricular occupational dedicated activity.